УДК 338.43/048.87

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ОБСЛУГОВУЮЧА КООПЕРАЦІЯ ЯК ПЕРСПЕКТИВНИЙ НАПРЯМ РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ ЕКОНОМІКИ

Л. Дудич, к. е. н.

ORCID ID: 0000-0001-5711-7857

Львівський національний аграрний університет

<https://doi.org/10.31734/architecture2019.20.161>

Дудич Л. Сільськогосподарська обслуговуюча кооперація як перспективний напрям розвитку аграрної економіки

Стаття присвячена дослідженню функціонування сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Наведено особливості функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на прикладі сервісних машинно-тракторних кооперативів та встановлено доцільність їх створення. В умовах недофінансування сільськогосподарського виробництва розглянуто роль сільськогосподарської кооперації, яка дає змогу невеликим товаровиробникам вижити в сучасних умовах. Встановлено, що за допомогою сервісних машинно-тракторних кооперативів забезпечується оптимальне використання машин і агрегатів у найбільш напружені агротехнічні строки та спостерігається підвищення ефективності виробництва у фермерських господарствах, зниження затрат на одиницю виконаних робіт. Розглянуто обслуговуючу кооперацію в сільськогосподарському виробництві в контексті міжнародного та власного історичного досвіду. У результаті аналізу історичного досвіду виявлено, що машинно-тракторні станції радянських часів були проміжною формою організації використання техніки, що дало змогу за наявності порівняно невеликого парку машин продуктивніше їх використовувати. Наведено аналіз організаційних основ створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів і встановлено, що обслуговуючий вид сільськогосподарської кооперації недостатньо розвинутий в Україні, а законодавче регулювання діяльності цих кооперативів потребує розширення. Наведено іноземний досвід підтримки сільськогосподарської кооперації. Встановлено, що створення сервісних кооперативів сприяє заощадженню та збереженню коштів фермерськими господарствами, забезпечує їх якісним технічним обслуговуванням, а також має певний соціальний ефект – створення нових робочих місць тощо.

Ключові слова: кооперація, сільськогосподарський обслуговуючий кооператив, сервісні машинно-тракторні кооперативи, фермерські господарства, інвестиції.

Dudysh L. Agricultural service cooperation as the perspective direction of the development of the agrarian economy

The article is devoted to the study of the functioning of agricultural service cooperatives. The peculiarities of functioning of agricultural service cooperatives on the example of servicing machine-tractor cooperatives are presented and the feasibility of their creation is established. In the conditions of underfunding of agricultural production, the role of agricultural cooperation, which allows small commodity producers to survive in modern conditions, is considered. It was established that service machine-tractor cooperatives secure the optimal use of machines and aggregates in the most tense agrotechnical terms, and they support an increase in the efficiency of production at farms, reducing costs per unit of performed work. The cooperative operation in agricultural production is considered in the context of international and historical experience. The analysis of historical experience discovered that machine-tractor stations of the Soviet era were an intermediate form of organization of the use of machinery, which secured more efficient use of them under a relatively small fleet of cars. The article presents analysis of the organizational foundations for the establishment of agricultural service cooperatives. It is established that the service type of agricultural co-operation is not well developed in Ukraine, and the legislative regulation of those cooperatives activity needs to be expanded. The research supplies foreign experience of support for agricultural co-operation abroad. It is determined that establishment of service cooperatives contributes to saving of money by farms, providing them with high-quality technical services, and also has a certain social effect, i.e. creation of new workplaces, etc.

Key words: co-operation, agricultural service cooperative, service machine-tractor cooperatives, farms, investments.

Постановка проблеми. Поширення обслуговуючої кооперації є наступним етапом розбудови ринкової економічної системи у сільському господарстві. Особлива роль обслуговуючої кооперації в сільськогосподарському виробництві підтверджена міжнародним та власним історичним досвідом. В умовах недофінансування сільськогосподарського виробництва потрібен новий погляд на роль сільськогосподарської

кооперації, яка дає змогу невеликим товаровиробникам вижити в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідження низки вчених [1, с. 168; 4, с. 4–6; 5, с. 156] доводять, що на шляху до розвитку в Україні ринкової економічної системи дієвим заходом є сільськогосподарська кооперація. Вчені Й. М. Малік та Ю. Я. Лузан [4, с. 4–5] подають

класифікацію сільськогосподарських кооперативів за цілями, завданнями і характером діяльності. У своїх дослідженнях В. О. Цимбал наводить показники, за якими можна визначити не тільки економічну ефективність кооперації, а й соціальну. На думку Т. С. Ожелевської [6, с. 58–59], цей вид кооперації допоможе зберегти життєдіяльність малих підприємств і захистить від банкрутства малі сільськогосподарські підприємства. Необхідність розвитку обслуговуючої кооперації як перспективного напрямку аграрної економіки не викликає сумнівів, проте потребує ґрунтовнішого дослідження й розробки науково-методичних засад.

Постановка завдання. Завданням цієї публікації є дослідження особливостей функціонування сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на прикладі сервісних машинно-тракторних кооперативів та доведення доцільності їх створення.

Виклад основного матеріалу. За цілями, завданнями і характером діяльності сільськогосподарські кооперативи поділяють на виробничі й обслуговуючі. Обслуговуючі, своєю чергою, поділяють на переробні, заготівельно-збутові, постачальницькі, сервісні, багатофункціональні та ін. [4, с. 4–5].

Сервісні кооперативи – це кооперативи, які надають технологічні, транспортні, меліоративні, ремонтні, будівельні, еколого-відновні, побутові та інші послуги. Законодавчим підґрунтям для створення таких кооперативів є Закон України «Про кооперацію» [8], який визначає правові, організаційні, економічні та соціальні основи функціонування кооперації в Україні. Згідно зі ст. 9 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» кооператив надає послуги лише своїм членам, тому є неприбутковим, проте відповідно до ст. 2 Закону України «Про кооперацію» обслуговуючий кооператив – це кооператив, який утворюється шляхом об'єднання фізичних та/або юридичних осіб для надання послуг переважно членам кооперативу, а також іншим особам з метою провадження їх господарської діяльності, при цьому обслуговуючі кооперативи надають послуги іншим особам в обсягах, що не перевищують 20 відсотків загального обороту кооперативу.

Не зовсім доцільно строго обмежувати діяльність цих структур. Хоча законодавчо кооператив задекларований як неприбутковий, чому б у разі затребуваності певного виду послуг, які

надає кооператив, з боку сторонніх суб'єктів він не міг би їх надавати? Цілком доцільно зі згоди членів кооперативу отримати дохід у фонд кооперативу. Тим паче, що це певною мірою не суперечить законодавству (згідно зі ст. 9 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» дохід кооперативу може формуватися і за рахунок інших незаборонених законом надходжень). Публікацією [12] наголошується, що сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи не можуть бути визнані неприбутковими організаціями в розумінні Податкового кодексу України, не підлягають включенню до Реєстру й зобов'язані нараховувати та сплачувати податок на прибуток, оскільки здійснення господарської діяльності, спрямованої на отримання прибутку, класифікується як підприємництво (ст. 42 Господарського кодексу України) і не відповідає сутності поняття некомерційної діяльності неприбуткових установ. Законодавством передбачено [3], що обслуговуючі кооперативи діють як неприбуткові організації. Такий статус передбачає низку обмежень як на рівні кооперативного, так і, особливо, на рівні податкового законодавства. Передбачені у законодавстві обмеження для кожного з типів кооперативів на практиці не дають змоги реалізувати переваги об'єднання в кооператив жодному з них.

Докладніше зупинимося на сервісних машинно-тракторних кооперативах, які надають технологічні послуги в галузі рослинництва (зі спільного обробітку ґрунту, збирання врожаю). Така форма кооперації на сьогодні є дуже затребуваною для невеликих господарств (фермерських, особистих селянських) як для України в цілому, так і для Львівської області зокрема. Саме ці господарства найбільше потерпають від нестачі сільськогосподарської техніки, оскільки вона достатньо дорога. Для підтвердження можна навести такі цифри: в Україні у 2015 р. в розрахунку на 100 га ріллі кількість тракторів у фермерських господарствах становила 0,82, на противагу 2005 року – 0,88 трактора на 1 га та 2000 року – 1,11 трактора на 100 га ріллі [9, с. 183]. У Львівській області теж спостерігається зменшення парку тракторів у фермерських господарствах: у 2000 р. кількість тракторів становила 1055 шт., у 2005 р. – 1069 шт., у 2010 р. – 619 і у 2013 р. ситуація покращилась – 904 шт., у 2017 р. це значення становить 888 шт. [11, с. 76]. Проте, незважаючи на таку ситуацію, в Україні збільшується загальний обсяг виробництва фермерськими господарствами, зокрема у 2000 р. валова продукція, вироблена фермерськими господарствами, становила 2,1 % від загального обсягу

виробленої сільськогосподарської продукції, у 2005 р. – 4,6 %, у 2013 р. – 7,6 %, а у 2017 р. – вже 8,7 % [9, с. 168; 10, с. 224].

Тому, звертаючись за послугами до таких кооперативів, ці підприємства з незначними коштами економлять їх на придбання власної техніки, добрив, ґрунтозахисні технології або й просто, не маючи цих коштів, могли б збанкрутувати. Натомість у майбутньому фермери можуть заощаджені кошти вкладати в купівлю землі, ґрунтозахисні технології, у розвиток свого бізнесу.

Така система господарювання і використання ресурсів допоможе зберегти життєдіяльність малих підприємств. Важко не погодитися з Т. С. Ожелевською, яка зазначає, що банкрутство малих сільськогосподарських підприємств призведе до збільшення кількості безробітних у сільській місцевості; зменшення податків до місцевого бюджету, що, своєю чергою, зумовить зменшення витрат на інфраструктуру; спричинить міграцію значної частини сільського населення і зникнення цілих населених пунктів [6, с. 58–59].

Ефективно працюють сільськогосподарські кооперативи у Франції, Німеччині, де організовані кооперативи зі спільного використання техніки для обробітку ґрунту, збирання врожаю, надання агрономічних та ветеринарних послуг тощо. Нині в цих країнах обслуговуючі кооперативи об'єднують 80 % усіх сільськогосподарських підприємств [1, с. 168]. За допомогою фермерської кооперації можна вирішити проблему інвестиційної забезпеченості. Досвід економічно розвинутих країн засвідчує, що кооперація фермерів стала важливим чинником ефективності їх функціонування. У таких країнах, як США, Канада, Японія, та деяких країнах ЄС держава надає вагому підтримку розвитку кооперації, фінансуючи відповідні програми з розвитку кооперації, надаючи пільгові кредити кооперативам, здійснюючи гнучке оподаткування [2, с. 85].

На сьогодні можна констатувати, що в Україні розвиток сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів набуває з кожним роком позитивних тенденцій. Так, станом на 2001 р. таких кооперативів в Україні не існувало, у 2006 р. їх кількість становила вже 372 одиниці, у 2009 р. – 759 од., у 2011 р. – 838 од., у 2013 р. – 947 од., а у 2017 р. вже 1023 одиниці [9, с. 47; 3].

Практика створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів свідчить, що забезпечується оптимальне використання машин і агрегатів у найбільш напружені агротехнічні строки та підвищення ефективності виробництва у

фермерських господарствах, зниження затрат на одиницю виконаних робіт. Один такий типовий машинно-технологічний кооператив на третину зменшує потребу в техніці [14, с. 84]. Схожі за своєю діяльністю до сервісних кооперативів структури з централізованого агротехнічного обслуговування сільськогосподарських товаровиробників існували в Україні з 30-х років ХХ ст. у формі машинно-тракторних станцій (МТС). Дослідники зазначають, що МТС були проміжною формою організації використання техніки, що дало змогу за наявності порівняно невеликого парку машин продуктивніше їх використовувати та обслуговувати сільськогосподарських товаровиробників, що відчували потребу в наданні агротехнічних послуг [7, с. 102–106].

Цікавим є момент щодо організаційних засад обслуговуючих сервісних кооперативів. За своєю суттю такий кооператив повинен бути неприбутковим, адже метою його діяльності є задоволення виробничих потреб членів кооперативу. Проте уявлення про кооперативну діяльність в Україні скопійоване зі світових аналогів, водночас у нас немає такої підтримки кооперації з боку держави, яка є в розвинутих країнах. Тому специфіка функціонування сервісних кооперативів повинна бути пристосована до тих економічних умов, які є в Україні сьогодні. Саме тому пропонується створювати не тільки неприбуткові за своєю суттю сервісні кооперативи з участю всіх учасників, а й прибуткові державні кооперативи (прибуток від функціонування яких можна спрямовувати на землеохоронні заходи), приватні, засновані одним або кількома його членами (вкладаючи інвестиції, можуть отримувати прибуток), також можливе створення таких кооперативів іншими інвесторами, у тому числі іноземними. Для заохочення останніх можна застосовувати непрямі заходи державного економічного регулювання – пільги, субсидії, звільнення від податків. Розвиваючи свою діяльність та нарощуючи виробничі ресурси, фермерські господарства опосередковано все ж будуть впливати на раціональне використання земель сільськогосподарського призначення, оскільки їхня діяльність підвищить інтенсивність господарювання фермерських господарств – учасників кооперативів. У результаті розвитку й розширення фермерських господарств за рахунок придбаних сільськогосподарських земель автоматично буде забезпечуватися раціональне використання цих земель. Відчувачи себе повноцінними господарями-власниками на своїй землі, фермери стави-

тимуться до неї дбайливо та раціонально. У США фермери, отримуючи землі в спадок, оберігають їх, беруть активну участь у різноманітних програмах захисту сільськогосподарських земель, хоча в цій країні існує широкий спектр як державних, так і регіональних програм забезпечення раціонального використання та охорони сільськогосподарських земель та підтримки сільськогосподарських виробників.

Дослідження В. О. Цимбал на основі аналізу історичної практики доводять, що, крім економічної ефективності кооперації, яку легко визначити за допомогою економічних показників, кооперація має суспільну ефективність, яку можна визначити за допомогою таких показників: створення нових робочих місць, виділення коштів на соціальні потреби, навчання, підвищення добробуту членів тощо [13, с. 120].

Висновки. Проведений аналіз організаційних основ створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів показав, що на сьогодні цей тип сільськогосподарської кооперації недостатньо поширений, а законодавче регулювання їх діяльності потребує розширення. Однак необхідність їх створення є очевидною, оскільки створення таких структур сприяє заощадженню та збереженню коштів фермерськими господарствами, забезпечує їх якісним технічним обслуговуванням, а також має певний соціальний ефект – створення нових робочих місць тощо.

Бібліографічний список

1. Бодак Г. І. Зарубіжний досвід розвитку сільськогосподарського виробництва. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*. 2012. Вип. 22.6. С. 164–169.

2. Вацька М. В. Інвестування розвитку фермерських господарств. *Економіка АПК*. 2010. № 10. С. 82–86.

3. В Україні сьогодні немає жодного успішного кооперативу. URL: Agroportal.ua/ua/news/ukraina/mnenie-v-ukraine-net-ni-odnogo-uspeshnogo-kooperativa (дата звернення: 28.03.2019).

4. Малік М. Й., Лузан Ю. Я. Проблемні питання розвитку кооперації та інтеграційних відносин в АПК. *Економіка АПК*. 2010. № 3. С. 3–8.

5. Малік М. Й., Лупенко Ю. О. Державне регулювання агропромислового сектору економіки в дослідженнях вітчизняних вчених. *Економіка АПК*. 2009. № 10. С. 153–158.

6. Ожелевська Т. С. Оптимізація діяльності малих сільськогосподарських підприємств через створення обслуговуючого кооперативу. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2011. Вип. 168, ч. 1. С. 57–62.

7. Петров В. М. Історична роль машинно-тракторних станцій та перспективи їх розвитку в Україні. *Економіка АПК*. 2010. № 2. С. 102–107.

8. Про кооперацію: Закон України № 5495-VI від 20.11.2012 р. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/469/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 01.04.2019).

9. Сільське господарство України: стат. зб. Київ, 2016. 386 с.

10. Сільське господарство України: стат. зб. Київ, 2017. 245 с.

11. Сільське господарство Львівської області: стат. зб. Львів, 2018. 177 с.

12. Сільськогосподарський обслуговуючий кооператив не може бути неприбутковою організацією. *Інтерактивна бухгалтерія*. URL: <http://www.interbuh.com.ua/ua/documents/onenews/114205> (дата звернення: 01.04.2019).

13. Цимбал В. О. Критерії оцінки діяльності сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. *Економіка АПК*. 2010. № 10. С. 116–121.

14. Шаповал Т. П. Матеріально-технічне забезпечення кооперативних структур. *Вісник аграрної науки Причорномор'я*. Миколаїв, 2007. Спец. вип. 3 (42). С. 82–86.

Стаття надійшла 18.04.2019.